

Reacties

Reactie op artikel Werner in dit nummer

MARTIJN STRONKS | MR. DRS. M.C. STRONKS IS HOOFDREDACTEUR REGULIER VAN DIT BLAD

Het gezicht van Sahar

Jorg Werner maakt een prachtig punt. Het gelaat van Sahar roept de 'oeroude verantwoordelijkheid' voor vluchtelingen in herinnering. De weliswaar noodzakelijke instituties van recht en politiek moeten van tijd tot tijd door het aangezicht van de Ander ethisch opgeschrikt, wakker geschud en in beweging gebracht. Dat is ook wel nodig, er is onvoldoende oog voor 'de Andersheid' of misschien 'de vreemdheid' van de vreemdeling in het vreemdelingenrecht en de politiek. De Ander wordt geweld aangedaan doordat we haar in formele procedures reduceren tot algemene termen en categorieën en er zo weinig van haar overblijft. Bovendien heeft zij alleen kans van slagen als ze voldoet aan de door ons geschapen ideaaltypen. Je zou kunnen zeggen dat we niet de Ander toelaten in het vreemdelingenrecht, maar slechts die vreemdelingen die voldoen aan ons beeld van de Ander. Misschien laten we zo eigenlijk alleen onszelf toe, en dat is een kwalijke zaak.

Het is goed dat Werner dit punt maakt en Defence for Children het systematisch opneemt voor de vreemdelingenkinderen die door het systeem dreigen te worden verdrukt. Toch enkele bedenkingen. Naast het artikel van Werner is een prachtige foto van Sahar afgedrukt. Twee grote ogen kijken indringend mijn kant op. Ze ziet er lieflijk uit, glinsterende oorbellen, een lok nonchalant naast het gezicht. De foto maakt het eenvoudiger om me voor te stellen dat wie ik hier telkens Sahar noem, daadwerkelijk een mens is, een meisje van vlees en bloed dat dreigde te worden uitgezet naar Afghanistan. Dit moet het gelaat van de Ander zijn.

Maar is dit wel waar Levinas op doelt? De filosofie van Levinas is gericht tegen het cartesische, autonome subject, dat de wereld (en zichzelf) overziet en controleert. Het is het alwetende subject dat al het andere tot begrip brengt door het te assimileren, gelijk te maken aan zichzelf. De Ander die door mij wordt gekend, wordt ontdaan van haar andersheid, van haar vreemdheid. Deze abstracte gedachten zijn eenvoudig begrijpelijk te maken aan de hand van een alledaags voorbeeld uit het vreemdelingenrecht. Als we aan een asielzoeker vragen hoe oud hij is, verwachten we niet dat hij zegt dat hij in de aanvang van het tijdperk van de citrusvrucht is geboren, bij die en die stand van de planeten. Nee, niet alleen verwachten we een duiding aan de hand van de christelijke jaartelling, vooral verwachten we dat hij dit aantoont met door ons erkende documenten. We accepteren niet zomaar een vreemd antwoord, we eisen een antwoord in onze eigen termen.

Tegen deze totaliserende tendens ageert Levinas als hij het heeft over de Ander. De Ander onttrekt zich wezenlijk aan de allesomvattende horizon van mijn begrip. Als ik in het gelaat van de Ander zie, zie ik dat wat ik niet kan bevatten. Dat wat zich nu juist onttrekt aan mijn begrip, wat ik niet tot object van mijn weten kan maken. Van het gelaat van de Ander gaat tevens een ethisch appel uit, of nog sterker een ethisch bevel. '[A]ls u het gelaat ontmoet, dan ligt de verantwoordelijkheid in de vreemdheid van de ander en in zijn ellende.'¹

Het is een sterk en herkenbaar beeld, zodra we de Ander in zijn gelaat zien, zien we zijn weerloosheid, in wier aanzien het moeilijk kwaad doen is. Maar is dit wel van toepassing op de casus Sahar? Wie heeft Sahar werkelijk ontmoet? De Minister, de opiniemakers, het grote publiek? Ik in ieder geval niet, ik heb slechts beelden van haar gezien in kranten, op televisie en op mijn computerbeeldscherm. En dat is niet het ontmoeten of tegemoet zien waar Levinas op doelt. In zo'n geval maak ik haar alsnog tot object van mijn kennis.² Neem de hier afgedrukte foto van Sahar gemaakt door Ringel Goslinga, een hoogst gestileerd beeld dat is gevormd naar het oog van de fotograaf en de NRC-lezer (de krant waarin het portret eerder verscheen). Het toont een goed belicht meisje, gekapt en geknipt voor de foto, dat met grote ogen in de lens kijkt. Een prachtig beeld, zeker door het rauwe van de foto, de scherpe lijnen en de zwart-wit contrasten die de foto's van Goslinga kenmerken. Maar het is het beeld dat de fotograaf maakte van het object dat voor zijn lens verscheen. Hetzelfde geldt de beeldvorming in de publiciteit. Op de website Saharmoetblijven.nl zien we nota bene een foto van Sahar in een oranje voetbalshirt, omringd door vrolijke meisjes met dito shirts en vlaggetjes op het gezicht. Eén meisje heeft een rood-wit-blauwe klomp op haar hoofd. In televisieprogramma's wordt Sahar geschilderd als een liefvallig, intelligent meisje met een rooskleurige toekomst (in Nederland). Misschien is het waar, maar het is vermoedelijk niet het gelaat waar Levinas aan denkt als hij noteert: 'De absolute naaktheid van het gelaat, dit absoluut weerloze, onbedekte, onbedekte en ongemaskerde gelaat'³ of: 'De relatie met het gelaat kan stellig beheerst worden door de waarneming, maar wat

- 1 E. Levinas, 'De vreemdeling liefhebben', in: F. Poirié & P. Nemo (eds.), 11 gesprekken Emmanuel Levinas aan het woord, Kampen: Ten Have 2006 (Emmanuel Levinas. *Essai et entretiens* 1987, translated by W. Segers), p. 60.
- 2 Levinas zegt zelfs letterlijk 'Als u het gelaat opvat als het object van de fotograaf, dan natuurlijk hebt u een object als alle andere objecten.', *ibid.*
- 3 E. Levinas, *Het menselijke gelaat*, p. 103.

specifiek gelaat is, laat zich daartoe niet herleiden.⁴ De in de beeldvorming ontstane Sahar, is al ons beeld van haar en dat is reeds aangetast door het totaliserende waar Levinas nu juist voor waarschuwt. Het is misschien, om in de woorden van Levinas te blijven, ons beeld van het gezicht van Sahar, maar niet haar gelaat.

Dat is belangrijk, het betekent dat we ons al niet meer bevinden in de ethische binaire structuur van ik en de Ander, die Levinas voor ogen heeft. Het gaat al over meerdere mensen, over de 'derde', de samenleving. De ethische verantwoordelijkheid begint bij Levinas weliswaar in de binaire relatie met de Ander, maar blijft een gedachte-experiment. In werkelijkheid wordt de relatie met de Ander altijd direct geproblematiseerd door al die Anderen met wie ik verder nog relaties aanga.⁵ Dat is wat je de stap van ethische verantwoordelijkheid naar juridische verantwoordelijkheid zou kunnen noemen.⁶ Mijn verantwoordelijkheid voor de Ander wordt altijd onmiddellijk ingeperkt door die ten opzichte van Anderen. Dat is waar politiek en recht beginnen. Door algemene regels wordt geprobeerd recht te doen aan zowel de Ander als de Derden, aan het individu en (grotendeels) de samenleving. Zo'n veralgemenisering doet het individuele geval noodzakelijkerwijs geweld aan. Individuele aspecten, de andersheid van het individu, gaan verloren in de vertaalslag naar de algemene regel. Dat moet worden gecorrigeerd door te wijzen op het individuele belang, maar als daar het primaat zou liggen, gaat dit weer ten koste van al die anderen. Zie hier, in een notendop, de alledaagse spanning van het recht, maar nergens zo zichtbaar als in het vreemdelingenrecht. Een spanning die echter onvermijdelijk is, misschien zelfs noodzakelijk. Iedere individuele zaak moet worden gemiddeld met het algemene belang, maar het algemene moet onmiddellijk weer worden gecorrigeerd door het individuele.

Daarin zit ook het belang van de bijdrage van Werner, denk ik: hij wijst op het corrigerende vermogen van een gezicht in de publiciteit. Dat roept echter onmiddellijk nieuwe problemen op. Het gezicht van Sahar dat zo aanspreekt, leidt dat wel tot bezinning op het beleid in het geheel? Misschien denken mensen wel: dit meisje, dat zo oogt als wij zelf? Dat meisje moet blijven, net als meisjes die precies zijn als zij, maar Anderen, zoals Mauro, Gayana, Mariam, Yasaman, Mostafa? En wat te denken van al diegenen die de berichtgeving niet halen? Die zien we niet staan. En soms kan publiciteit ook een tegengesteld effect hebben, de Minister voelt zich voor het blok gezet en maakt er een 'principekwestie' van (herinnert u zich nog de zaak Gümüs?). Nee, het gezicht

van Sahar heeft zeker menigeen ethisch wakker geschud, maar ik ben bang dat het merendeel van de mensen, onder wie de bewindspersoon, vervolgens weer rustig in slaap is gevallen.

Overigens ben ik van mening, om Frank van Haren na te zeggen die zijn columns in *Migrantenrecht en Asiel&Migrantenrecht* steevast met deze mededeling afsloot, dat het driejarenbeleid opnieuw moet worden ingevoerd.

4 E. Levinas, 'Ethisch en oneindig. In Gesprek met Philippe Nemo', in: F. Poirié & P. Nemo (eds.), 11 gesprekken Emmanuel Levinas aan het woord, Kampen: Ten Have 2006 (Ethique et Infini, dialogues avec Philippe Nemo 1982, translated by C. Huizinga), p. 177.

5 Jacques Derrida, maar ook Paul Ricoeur, benadrukken stelliger dan Levinas dat de middeling van ethisch appel van de Ander, met het appel van de Derde (en vica versa), noodzakelijk is om te voorkomen dat een van beide gewelddadig wordt (jegens de Ander(en)). Zie J. Derrida, *Adieu to Emmanuel Levinas*, Stanford: Stanford University Press 1999 (*Adieu à Emmanuel Levinas* 1997, translated by P.A. Brault & M. Naas) en P. Ricoeur, *The Just*, Chicago: The University of Chicago Press 2000.

6 J. Derrida, *Adieu to Emmanuel Levinas*, Stanford: Stanford University Press 1999, p. 31.